

ŽIVOTINJSKA SIMBOLIKA U IZABRANIM DJELIMA GÜNTERA GRASSA

Anemarija Ručević

Sveučilište u Zadru

Article History:

Submitted: 10.06.2015

Accepted: 10.07.2015

Apstrakt: Promatrajući Grassove naslove, primjećujemo čestu upotrebu životinja: *Mačka i miš*, *Pasje godine*, *Lumbur*, *Štakorica*, *Korakom raka*, itd.. Cilj ovoga rada je analizirati zašto se Grass odlučuje za određenu životinju u izboru svojih naslova, prikazati simboliku odabranih životinja i otkriti postoji li veza između životinje i djela. Analiza se temelji na tri njegova djela: *Mačka I miš* (1961.), *Pasje godine* (1963.) I *Lumbur* (1977.).

Ključne riječi: Günter Grass, životinjska simbolika, *Mačka i miš*, *Pasje godine*, *Lumbur*

1. Günter Grass se kod izbora naslova svojih djela često odlučio za životinje koje na prvi pogled ne možemo povezati s književnim predlošcima. Jesu li životinje simbolične, alegorične ili uopće nemaju značenje? Koja je njihova uloga i funkcija?

Novela *Mačka i miš* ima simboličan naslov koji upućuje na dječju igru koja ima strogu podjelu uloga lovca i ulovljenog, pobjede jačeg nad slabijim. Čitajući novelu brzo uočavamo da se uistinu radi o borbi, borbi između svijeta i pojedinca autsajdera. „Miš“ u noveli je Joachim Mahlke, autsajder u društvu kojega love „mačka“ Pilenz i cjelokupno društvo sve dok na kraju ne kapitulira i dok se ne preda.

Na početku novele uočavamo često ponavljanje riječi „mačka“ kada je „Mahlkes Adamsapfel der Katze zur Maus wurde“.¹ Mačka postaje Mahlkeovom suprotnošću, tj. suprotnost njegove Adamove jabučice. S ponavljanjem tih riječi, one postaju lajtmotivom cijele novele. Pripovjedač na početku novele „Ich aber, der ich Deine Maus einer und allen Katzen in den Blick brachte, muss nun schreiben.“² Opisano je mačkino (mačka=životinja) približavanje žrtvi koja zajedno s pripovjedačem tvori trokut.

Tijekom cijele novele Mahlkeovi pokušaji sakrivanja prevelike Adamove jabučice tvore središnju temu. Mačka i miš postaju progoniteljima i progonjenima, lovcima i ulovljenima, počiniteljima i žrtvama. Mahlkeova Adamova jabuka postaje „mišem“ koja tijekom radnje postaje simbolom žrtve i progonom. Mahlke se trudi kompenzirati svoj deficit pokušavajući se prilagoditi konvencijama i normama društva; pokušaji koji počinju na početku, kada Pilenz tjera mačku:

„Die Katze kam üabend näher. Mahlkes Adamsapfel fiel auf, weil er groß war, immer in Bewegung und einen Schatten warf. (...) So jung war die Katze, so beweglich Mahlkes Artikel- jedenfalls sprang sie Mahlke an die Gurgel; (...) oder ich, mit wie ohne Zahnschmerz, packte die Katze, zeigte ihr Mahlkes Maus: und Joachim Mahlke schrie, (...)“³

Mačka postaje simbolom progonitelja, počinitelja koji Mahlkea tijekom cijele novele diskriminira, ali potiče i na maksimalne uspjehe kao npr. ronjenje u olupini broda. Mačka predstavlja društvo, možda čak i nacistički režim, koje Mahlkeu (ali i svakom drugom autsajderu) prijete, koji očajava i koji se želi prilagoditi vladajućim zakonima. Ta „mačka“, tj. društvo prilično je okrutno i bez milosti, ali i blago i mirno pa se često može u njima prevariti. Nacistički režim ima jasne predodžbe o ljudskom izgledu, a oni koji nisu odgovarali toj slici, nemilo su poučeni boljem ili su ubijeni. Mahlke se ne osjeća kao dio grupe i ne pronalazi pripadnost. „Mačka“ predstavlja opasnost za one koji ne odgovaraju predodžbi. Nacistički režim na neljudski način utjelovljuje strah, mučenje i prijetnju.

Možemo zaključiti da se Grass bavi temom ljudskog osamljenja unutar totalitarnog društva u kojemu pojedinac svoje mišljenje i želje mora poreći da bi dobio priznanje svoje okoline pri čemu se sve više od nje izolira i udaljava. Stoga se Mahlke nalazi u zamršenoj

¹Grass, Günter: „Katz und Maus“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993, S.6

²Ebd. S.6

³Ebd. S. 6

situaciji: s jedne strane želi oslonac koje pronalazi u svom štovanju Blažene Djevice Marije, a s druge traži identifikaciju i pripadnost grupe, prijatelja.

U noveli se javlja jedna osoba koja se oslobađa prijetnje, pritiska i straha od neuspjeha, osoba koja se ne mijenja i koja se ne boji posljedica, a to je Tulla (Ursula) Pokriefke. Moramo spomenuti i pripovjedača Heini Pilenza koji zauzima poziciju izdajice jer opisuje priču oko Joachima Mahlkea sa sarkastičnim podzvukom kako ne bi privukao pozornost vlastite krivnje; i on je autsajder pa stvara odnos mržnje i ljubavi prema Mahlkeu zbog čije je smrti suodgovoran: kada na kraju novele Mahlkeu uskrati i baci otvarač za limenke, oduzima Mahlkeu životno potrebnu stvar:

„Denn was mit Katze und Maus begann, quält mich heute als Haubentaucher auf schilfumstandenen Tümpeln.“⁴

Mačka i miš simboliziraju lovca i ulovljenog, koje kasnije zamjenjuje ćubasti gnjurac koji stoji za ujednačenje obojice. Pripovjedač Heini Pilenz napokon želi pronaći mir i nada se Mahlkeovom oprostom „der nicht auftauchen wollte“.⁵

2. I naslov 1963. Objavljenog romana „Pasje godine“ upućuje na određenu

simboliku. Pojam „pasje godine“ višeznačan je: možemo shvatiti kao životne godine psa koje se pretvore u ljudske godine (1:7), ali i (od 19.stoljeća) korišten pojam opisivanja loših godina, analogno jednom ili hladnom. Radi se o vremenu u kojemu su samo psi mogli preživjeti ili u kojima čovjek postaje životinjom prema izreci „samo najjačio pstaju“.⁶

Naslov romana daje naslutiti da će glavnu ulogu igrati psi, naročito početak treće knjige:

„Der Hund steht zentral.(...) Oder halte dich an den Hund, dann stehst du zentral. (...) Jeder Hund steht zentral.“⁷

Roman ne govori samo o prijateljstvu između Amsela i Materna, nego i o povijesti pseće obitelji, priči koja opisuje propast jedne pseće obitelji:

„Es war einmal ein Hund, der verließ seinen Herrn,(...) durchschwamm (...) die Elbe und suchte sich westlich des Flusses einen neuen Herrn“.⁸

Psi su u pravilu sloveli kao vjerni pratitelji, stoga je blisko povući paralelu s tadašnjem vremenu: psi su svojim gazdama vjerni kao što je njemački narod bio vjeran svom „gazdi“ Hitleru. Kao dobar primjer za odnos između psa i čovjeka djeluje Tulla, odnosno njezin odnos prema psu Harrasu kojega nekoliko puta bez razloga nahuškava na svoju „prijateljicu“ Jenny Brunies i učitelja klavira Felsner- Imbs:

⁴Ebd. S.178

⁵Ebd. S. 178

⁶Königs Erläuterungen: Günter Grass- Hundejahre, Bange Verlag, 2006, S.78

⁷Grass, Günter: „Hundejahre“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993, S.469

⁸Ebd., S.466

„kaum hatte Felsner- Imbs (...); knapp hatte er die Hälfte des Weges zur Hoftür zurückgelegt- (...) da ließ meine Cousine Tulla unseren Hofhund Harras von der Kette. (...) der schoßdiagonal über den Hof, (...) umsprang mutwillig den zur Säule erstarrten Pianisten; (...) und erst als Felsner- Imbs sein Heil im Davonlaufen suchte (...) war Harras dem Pianisten hinterdrein und faßte ihn beim wehenden Bratenrock (...).“⁹

Harras s vremenom postaje agresivniji, a upravo njegova rastuća agresivnost paralelna je s rastućim nacističkim režimom i ideologijom, mržnjom Nijemaca protiv Židova, zapravo protiv svih koji nisu odgovarali arijevske vrsti; stoga se ponavljaju rodoslovna stabla pasa:

„Am dunklen Anfang gab es, soll es, hat es (...) eine Wölfin gegeben, deren Enkel, der schwarze Hund Perkun, zeugte die Hündin Senta; und Pluto deckte Senta; und Senta warf sechs Welpen, darunter den Rüden Harras; und Harras zeugte Prinz; und Prinz wird in Büchern (...) Geschichte machen.“¹⁰

Stabla koja se ponavljaju simbol su za tzv. Arijevce koji su vrijedni i dostojni, ali i za odnos između nacista i Hitlera o kojemu znamo da je imao samo čistokrvne njemačke ovčare. Pas postaje Grassovo sredstvo s kojim čitatelja suočava s Hitlerovim rasnim ludilom. Ne samo rodoslovno stablo, nego i pseća imena nose određenu simboliku u sebi: npr. Prinz-simbol carstva, moći i neograničene vlasti (čime je Hitlerova vlast slična onoj prinčevoj, kraljevoj), Pluto (Pluton)- rimski bog podzemlja; u grčkoj mitologiji mu je jednak Had.¹¹ Pas Pluto kasnije postaje simbolom krivnje jer završetkom nacizma počinju veliki ljudski, ali i pseći bijegovi:

„...überlaufender Hund, Hauab-Hund, Ohne-mich-Hund, Hundegeworfenheit (...) fahnenflüchtiger Hund, der den Wind im Rücken hat; denn der Wind will auch nach Westen, wie alle (...) Vergessen wollen alle die Knochenberge und Massengräber, die Fahnenhalter und Parteibücher, die Schulden und die Schuld.“¹²

Pseće su godine, kao što smo spomenuli, loše godine koje Grass opisuje u svom romanu, počevši od završetka prvog svjetskog rata (1917.-1927.), sljedećeg razdoblja nesigurnosti i gospodarske krize 1929. s pripadajućom deflacijom i velikom nezaposlenošću. Nakon toga slijedi početak i širenje nacizma koji svoj vrhunac dostiže s najvećim zločinom u njemačkoj povijesti, holokaustom, i naposljetku slijedi opis poslijeratnog vremena (nakon 1945.) sve do sadašnjosti.

U romanu ne igraju samo psi važnu ulogu: središnja je tema prijateljstvo između Amsela (kasnije Brauxela) i Materna. Radi se o njemačko- židovskom prijateljstvu tijekom trećeg rajha i poslije toga, između umjetničko orijentirano intelektualca Amsela i njegovog prijatelja, nagonskog i snažnog Materna.

⁹Ebd. S.232-233

¹⁰Ebd, S.76

¹¹ Pluton znači bogat, a dolazi od grčke riječi *ploutos* – bogatstvo. Grci su Hada također zvali Pluton, a Rimljani su poslije preuzeli to ime za svog boga.

http://bs.wikipedia.org/wiki/Pluton_%28mitologija%29 (9.3.2015.)

¹² Grass, Günter: „Hundejahre“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993, S.465

Slično kao u noveli *Mačka i miši* u ovom romanu nalazimo uloge lovina i lovca, žrtve i počinitelja, ali s političkim karakterom. Umjesto ulovljenog miša i žrtve Mahlkeastoje umjetnik Amsel i Jenny Brunies, a umjesto mačke Pilenza imamo počinitelje Materna i Tullu. Kada Hitlerov njemački ovčar Prinz (kasnije Pluto) u Zapadnoj Njemačkoj dotrči do Materna dokaz je da se posljedice trećeg rajha ne mogu zaboraviti, slično kao u djelu „Korakom raka“ (2002.):

„Das hört nicht auf. Das hört nie auf.“¹³

Matern i njegov napad na slabašnog Amsela (pas ostaje kod njega jer ga ne može predati kolodvorskoj misijskoj pomoći) simbol su za njemačko svladavanje prošlosti nakon trećeg rajha koje se zapravo ne događa. Simbolično je i da se cjelokupno rodoslovno stablo sastoji od čistokrvnih, crnih njemačkih ovčara- crna boja simbol je za nešto loše i negativno, za krivnju pa možemo povući paralelu i vidjeti krivnju kod njemačkog naroda kroz nekoliko generacija.

Osim pseće simbolike u djelu vidljiva je i ona ptičja. Umjetnik i intelektualac se zove Amsel (*kos*) koji u svojoj mladosti gradi strašila koja slikovito prikazuju ljudsku i njemačku povijest. Kasnije se zove Haseloff (Hase= zec, simbol bijega od nacizma, ali i simbol za plodnost, plodno u smislu svog rada¹⁴). Za razliku od novele *Mačka i miš*, u ovom romanu pobjeđuju slabiji- Mahlke se povukao na olupinu broda da bi se spasio dok Matern pronalazi Amsela (kasnije Brauxel) te mu se podređuje pa Amsel izlazi kao pobjednik. Miš se sakrio od mačke, dok su ptice uspjele pobjeći, tj. odletjeti pohlepnim psima. Postavlja se pitanje bi li Mahlke uopće mogao preživjeti, bi li imao izgleda protiv mačke, jer je njegov deficit bio svima vidljiv (prevelika Adamova jabučica) za razliku od Amselovog židovskog podrijetla koje nije bilo vidljivo na prvi pogled pa je Amsel imao priliku preživjeti pseće godine i na kraju izaći kao pobjednik iz borbe.

3. Lumbur je priča čovječanstva od kamenog doba do sadašnjosti u vremenskom periodu od devet mjeseci. Polazna točka i središnja tema radnje bajka je o ribaru i njegovoj ženi.¹⁵ U bajci je žena zla, nezasićena i zahtjevna. Kod Grassa je lumbur pokretač koji motivira muškarce da pišu svoju povijest i da se oslobode žena. Stoga ne iznenađuje da lumbur na kraju dolazi pred feministički tribunal, tzv. feminal koje se sastoji od devet i više žena koje su sve povezane s Gdanjskom.

Grass poduzima preokret uloga u kojemu su muškarci megalomani koji zahtijevaju sve više jer žele vladati svijetom i pobijediti prirodu. Lumbur, koji je stoljećima pomagao

¹³Grass, Günter: „Im Krebsgang“, Dt. Taschenbuch Verlag, Göttingen, 2002, S. 216

¹⁴http://www.druidenwelt.de/hase_j.html (22.6.2012)

¹⁵Prema braći Grimm radi se o ribaru koji sa svojom ženom živi u skromnoj kućici i jednog dana ulovi lumbura koji moli za život- ribar ga vrati u more. Ribareva žena Ilsebill pita zar nije pritom imao želju. Na ženin nagovor ribar se mora vratiti do mora, dozvati lumbura koji će ipuniti njezine želje. Što joj želje postaju neumjerenije, to vrijeme postaje sve lošije. Lumbur joj ispuni svaku želju, ali kada naposljetku zaželi da postane Bog, lumbur ju vrati u skromnu kućicu kao na početku bajke. Usp.: http://de.wikipedia.org/wiki/Vom_Fischer_und_seiner_Frau(22.6.2012)

muškarcima zaključuje da je muškarac pri kraju. U kamenom dobu Edek uhvati lumbura koji otada slovi kao savjetnik muškarcima sve dok ga krajem dvadesetog stoljeća (1974.) ne ulove tri žene koje nakon toga osnuju feminal kako bi mu sudile da je tijekom desetljeća i tisućljeća upropastio ženstvenost. Lumbur se ispostavlja kao izvrstan retoričar i želi promicati žensku stvar time što mijenja strane:

„Die Männersache gebe nichts mehr her. Demnächst werde eine Krise weltweit das Ende maskuliner Herrschaft signalisieren. Die Herren seien bankrott. (...) Er, der Butt, wolle sich fortan nur noch dem weiblichen Geschlecht zuwenden.(...) Heute gilt es, die Zeitwende zu datieren. Auf dem Machtwechsel der Geschlechter beruht mein Prinzip. Die Frauen sind aufgerufen.“¹⁶

U središtu romana nalazi se i odnos uloga, veze između muškarca i žene.

Pripovjedač se od kamenog doba do sadašnjosti provlači kroz sve muške uloge: „Ich, das bin ich jederzeit.“¹⁷ kao što Ilsebill preuzima sve ženske uloge: „Und auch Ilsebill war von anfang an da.“¹⁸

Na početku lumbur zastupa protuženski princip jer muškarca potiče da postane gospodarom povijesti:

„Ich rate euch: Weg von der Brust. Ihr müßt euch entwöhnen. (...) Wir, jedenfalls, brauchten noch ein sattes Jahrtausend, um männlich im Sinne des Butt zu werden.“¹⁹

Budući da su muškarcima napisali gotovo cjelokupnu povijest ne začuđuje ako kažemo da je lumbur negativni princip muškarca, tj. utjelovljenje rastuće vladavine. Lumbur potiče razvoj muškaraca pri čemu se muškarac javlja kao neemancipirani spol. Tek otpadanjem treće dojke muškarac gubi svoju povezanost sa ženskim svijetom koja se sastoji od rađanja i hranjenja.

U pjesmi u prvom mjesecu pripovjedač objašnjava o čemu će govoriti: o pripremanju hrane i svakodnevice, ljubavi, želje i razmnožavanju; govori i o gladi, nasilju i ratu koji vodi do razaranja. Pritom su u pozadini uvijek žene bile odgovorne da ima dovoljno hrane te su stoljećima i tisućljećima osigurale život čovječanstva. Problem je što pisac Grass žene svodi na njihovu biološku uloga jer povezuje ulogu žene s hranom (pripremanju hrane) i sposobnosti rađanja i dojenja. To opet vodi do žestoke reakcije od strane feministkinja predvođene Alice Schwarzer, koja pisca Güntera Grassa u svom časopisu „Emma“²⁰ naziva „Pašom mjeseca“:

„Propagiert die Legende, die Frauen seien von Natur aus die besseren Menschen. Aussersehen, nun die böse Welt und vor allem die armen, bösen Männer zu retten. Und jetzt will er auch noch unser Maskottchen werden. (...) Armer Gege. Hättest du abgelassen

¹⁶Grass, Günter: „Der Butt“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993, S.52

¹⁷Ebd., S.9

¹⁸Ebd., S.9

¹⁹Ebd., S.44

²⁰<http://staff-www.uni-marburg.de/~naeser/emma.htm>(19.1.2012)

von den Frauen, du wärst (vielleicht) ein Dichter geblieben. So aber reicht's nur zum modischen Softy mit Schnauzbart.“²¹

Za feministički tribunal lumbur je utjelovljenje muške vladavine stoga se svi muškarci zajedno s lumburom nalaze na optuženičkoj klupi²²:

„(...)bleiben die Frauen- selbst wenn sie studiert, sich emanzipiert haben und den Computer verbessern, (...) hübsch frisierte Natur. Sie haben den Ausfluß monatlich. (...) Ja, aus Prinzip sind sie Mütter, auch wenn sie es nicht, noch nicht sind oder (...) nie sein werden (...). Frauen müssen nicht fürs Nachleben sorgen, weil sie Leben verkörpern; Männer hingegen können nur außer sich Nachleben beweisen, indem sie das Haus bauen, den Baum pflanzen, (...) im Krieg fallen, doch vorher Kinderchen zeugen. Wer nicht gebären kann, ist allenfalls mutmaßlich Vater und vor der Natur aus arm dran.“²³

Pred kraj postaje vidljivo da je muškarac uistinu pri kraju stoga se lumbur dao dobrovoljno uloviti da bi na kraju postao njihov savjetnik- postavlja se pitanje radi li se ovdje o promjeni uloga odnosno nastavku vladajućeg principa. Roman možemo shvatiti kao knjigu koja govori o poteškoćama između muškarca i žene, koja govori o muškom problemu snalaženja u novonastaloj situaciji ženske emancipacije, ali i o pokušaju obostrane emancipacije koja se mora odvijati u malom koracima.

„Emanzipation heißt für Grass nie, Kopie der Männer durch die Frauen, Angleichung der Frauen an den Mann. (...) Emanzipation kann nur für beide gleichzeitig verwirklicht werden und bedeutet die radikale Abkehr beider Geschlechter von den bisherigen Rollen und Gewohnheiten, nicht dem Rollentausch.“²⁴

²¹Ebd.

²² Sabine Moser: Günter Grass, Romane und Erzählungen, Erich Schmidt Verlag, Berlin 2000, S.114

²³Grass, Günter: „Der Butt“, Dt. Taschenbuchverlag, München, 1993, S. 504-505

²⁴Neuhaus, Volker: Günter Grass, 3. Auflage, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010, S. 167

Popis literature:

- Reclams Romanlexikon, Band 5, 20. Jahrhundert III, Philipp Reclam jun. Stuttgart
- Königs Erläuterungen: Günter Grass- Hundejahre, Bange Verlag, 2006.
- Grass, Günter: „Katz und Maus“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993.
- Grass, Günter: „Hundejahre“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993.
- Grass, Günter: „Im Krebsgang“, Dt. Taschenbuch Verlag, Göttingen, 2002.
- Grass, Günter: „Der Butt“, Dt. Taschenbuch Verlag, München, 1993.
- Moser, Sabine: Günter Grass, Romane und Erzählungen, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2000.
- Neuhaus, Volker: Günter Grass, 3. Auflage, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010.
- Schwarzer, Alice: „Pascha des Monats“ u: Magazin „Emma“, Juli 1977.

Izvori s interneta:

- http://www.druidenwelt.de/hase_j.html (22.6.2012.)
- http://de.wikipedia.org/wiki/Vom_Fischer_und_seiner_Frau (22.6.2012.)
- <http://staff-www.uni-marburg.de/~naeser/emma.htm> (19.1.2012.)